

THE ROARING NINETIES – WHY WE'RE PAYING THE PRICE FOR THE GREEDIEST DECADE IN HISTORY, Joseph E. Stiglitz, 2004, Penguin Books, London, 389 str.

Prikaz*

U predgovoru knjige *The Roaring Nineties* autor J. E. Stiglitz navodi kako je u područje ekonomije ušao 1960-ih, u godinama koje su obilježili pokreti za građanska prava i slobodu. Prisjeća se kako je tada vjerojatno želio promijeniti svijet, ali nije znao kako. Za razliku od ostalih mladića i djevojaka koji su vrata percepcije pokušavali otvoriti pomoću lakih droga i albuma grupe Jefferson Airplane, premda nije isključeno da je i on sam tome pribjegavao, Stiglitz je odlučio postati članom akademske zajednice. Smatrao je da će mu to pomoći kako bi najprije razumio svijet, a zatim ga mijenjao.

Možda je u tome do sada uspijevao kao malo koji ekonomist. Predavao je na najboljim svjetskim sveučilištima i time utjecao na brojne generacije izvrsnih studenata. Njegov zanimljiv istraživački rad o asimetričnosti informacija donio mu je Nobelovu nagradu. No nije se zaustavio samo na tome. Iz svijeta znanosti prešao je 1990-ih godina u "stvarni" svijet, i to kao voditelj Vijeća ekonomskih savjetnika (1993-1997) predsjednika Clintona te nakon toga kao glavni ekonomist Svjetske banke (1997-2000). Upravo ga je radno iskustvo iz 1990-ih inspiriralo najprije da napiše *Globalization and Its Discontents*, a zatim *The Roaring Nineties*. S prvom je knjigom vjerojatno nehotice postao heroj velikog broja antiglobalista, a s drugom, prema svemu sudeći, postaje miljenik protivnika fundamentalizma slobodnog tržišta.

Glavna poruka knjige *The Roaring Nineties* jest, kako ističe sam autor, to da mora postojati ravnoteža između uloge države i tržišta. Razlog zbog kojega je "nevidljiva ruka" Adama Smitha nevidljiva možda je to što ona i ne postoji; tržišta sama po sebi ne mogu učinkovito alocirati resurse. Slijedeći vlastitu korist, pojedinci neće pridonijeti cijelom društvu zbog postojanja asimetričnosti informacija. Naime, budući da neki sudionici na tržištu imaju informacije koje drugi nemaju, to im omogućuje da rade na štetu (umjesto u korist) onih kojima bi trebali služiti (problem principala i agenta). Stoga je nužna državna regulacija.

* Primljeno (*Received*): 20.6.2006.

Prihvaćeno (*Accepted*): 30.6.2006.

Deregulaciju bankarstva, telekomunikacija i energetskog sektora Stiglitz okrivljuje za probleme koji su bili izraženi u SAD-u 1990-ih i koji su u konačnici pridonijeli recesiji 2001. godine. Pritom se najviše koncentrira na korporativne skandale (cijelo poglavlje od ukupno dvanaest njih posvećeno je Enronu), s time povezano “kreativno računovodstvo” te na prevlast financija (Wall Streeta) nad realnim sektorom. Deregulacija (umjesto reformirane regulacije koju je Stiglitz predlagao) bila je štetna jer je još više istaknula neusklađenost interesa poslovnih subjekata i njihovih klijenata, što autor objašnjava na primjeru navedenih poslovnih sektora. Ona nije povećala konkurenciju na tržištu već konkurenciju za tržište. Zašto bi poslovni subjekti lobirali za deregulaciju (što je u SAD-u bila praksa) koja bi, logički, trebala povećati konkurenciju ako bi to u konačnici rezultiralo manjim profitom? Njih je zanimalo utvrđivanje početne prednosti, odnosno jačanje pozicije najvećih sudionika na tržištu i pritom uništavanje slabijih konkurenata.

Upravo traženjem monopolskih profita putem deregulacije Stiglitz opisuje pohlepu koja stoji u podnaslovu knjige. S monopolskim profitima, ali i kreativnim računovodstvom, bile su povezane i milijunske zarade izvršnih direktora poduzeća, koje prema njegovu mišljenju nisu imale realnu osnovu. Osobito je gnjevan na bankarski sektor koji je 1990-ih prestao biti kontrolni mehanizam poslovanja poduzeća te se pretvorio u sudionika različitih poslovnih skandala, uključujući i onaj s Enronom. Devedesete godine Stiglitz vidi kao razdoblje u kojemu je “novac trijumfirao nad moralom”, u kojemu su pojedinci vrijedili onoliko koliko su imali.

Osim što kritizira politiku regulacije, Stiglitz u knjizi obuhvaća i fiskalnu te monetarnu politiku. Vezano za fiskalnu politiku, koncentrira se na učinke smanjenja proračunskog deficita, a zatim na novouvedene porezne olakšice. U prvom segmentu objašnjava zašto je smanjenje deficita, usprkos onome što nalaže standardna ekonomska teorija, pridonijelo gospodarskoj ekspanziji. Za porezne olakšice navodi da su išle u korist 1% najbogatijih pripadnika društva, pojedinaca koji su se obogatili na burzovnim špekulacijama i koji su za takve olakšice lobirali, a na štetu pripadnika skupine s višim srednjim dohotkom. Osobito mu smeta što je na taj način mladima poslana poruka da je bolje zarađivati za život špekulacijom nego bilo čime drugim. Kasnije u tekstu otvoreno izražava žaljenje što najpametniji mladi ljudi u SAD-u studiraju pravo i ekonomiju.

Fed i Greenspan na autorovoj su meti nekoliko puta. Stiglitz smatra da je Fed mogao spriječiti recesiju koja se dogodila 2001, odnosno da je pridonio “napuhivanju balona” na tržištu vrijednosnica, kao i da Fed neopravdano uživa neovisnost. Ta je neovisnost samo sredstvo putem kojega djeluje financijski lobi. Centralni bankari općenito nemaju njegovu naklonost; zamjera im što je broj nezaposlenih za njih samo statistika. Na taj se način nezaposlene dehumanizira, ne mora se o njima razmišljati kao o stvarnim ljudima s obitelji i djecom – njihova se patnja može ignorirati.

U knjizi opisuje licemjerje poslovnog sektora, ali i SAD-a općenito. Za poslovni sektor navodi nekoliko pravila: a) subvencije su općenito loše osim u vlastitom poslovnom sektoru; b) konkurenciju treba poticati svugdje osim u vlastitom sektoru i c) transparentnost je pozitivna u svakom sektoru osim u vlastitome. Licemjerje SAD-a očituje se u tome da se mjere politike koje se provode u vlastitoj zemlji razlikuju od onoga što se pokušava nametnuti ostatku svijeta, i to putem Svjetske banke, MMF-a i WTO-a.

Kao jedan od primjera navodi to da se Fed mora brinuti ne samo o inflaciji već i o rastu i zaposlenosti, dok se za druge zemlje inzistira samo na inflaciji. Navodi da je glavni cilj SAD-a uspostaviti okvir koji će mu olakšati poslovanje u inozemstvu bez obzira na to kakve će to imati posljedice za druge zemlje. Nakon što SAD uspije, postavlja drugima prepreke kakve za nj nisu postojale. Stiglitz okrivljuje SAD i za forsiranje liberalizacije tržišta putem MMF-a koja je pridonijela nestabilnosti zemalja u razvoju, što opisuje na primjeru financijskih kriza. Napadi na MMF bili su još otvoreniji u *Globalization and Its Discontents*, prilikom čije je prezentacije Kenneth Rogoff, tada visokopozicioniran u MMF-u, iznio oštru i vrlo neugodnu kritiku Stiglitzovih stavova o MMF-u i njegovim zaposlenicima.

Stiglitz je svjestan da i država, poput tržišta, podliježe brojnim nesavršenostima čije posljedice mogu biti vrlo opasne i stoga se država i tržište trebaju međusobno dopunjavati. Kritizira pretpostavku da je država neizbježno neučinkovita i da stoga sve treba prepustiti tržištu. Navodi da su državni dužnosnici u SAD-u korupcijom uspjeli zaraditi vrlo malo u usporedbi s količinom novca koja je bila "pokradena" od dioničara u poslovnim obmanama. Stiglitz ne navodi kakva bi to trebala biti ravnoteža između države i tržišta već samo ustanovljuje da će ona dovesti do visokih stopa rasta i da je svaka zemlja specifična te da treba utvrditi kakav bi odnos države i tržišta bio najbolji za nju.

No uloga države ne bi se trebala sastojati samo u tome da ispravlja nepravilnosti tržišta nego i da pridonosi većoj društvenoj pravednosti. Na kraju knjige zalaže se za "demokratski idealizam" čiji je naglasak na društvenoj pravednosti, demokraciji, slobodi te državi koja bi ulagala u obrazovanje, tehnologiju i osigurala adekvatnu socijalnu zaštitu. U vezi s društvenom pravednosti naglasak stavlja na mogućnost pronalaženja posla, odnosno na zaposlenost. Zalaže se za razbijanje veze između politike i novca te za formiranje poticaja koji će onemogućiti nemoralno ponašanje. U središtu svega i dalje je tržište, ali s izraženom konkurencijom.

Knjiga se lako čita, ali obiluje ponavljanjima koja pri kraju postaju zamorna. U njoj nema grafikona ni tablica, namijenjena je širokom čitateljstvu, odnosno informiranju javnosti. Prema Stiglitzu, dobro informirana javnost osnova je dobro funkcionirajuće demokracije. Neki će možda reći da sva njegova razmišljanja lijepo zvuče, ali da za njih nema čvrstih dokaza. Tako navodi da je 1990-ih godina bio zanemaren realni sektor, odnosno da su "financijaši" bili glavni heroji u borbi protiv "velike, zle države". No i on ga u svojoj knjizi zanemaruje. Propušta uočiti da je porast produktivnosti 1990-ih bio stvaran, odnosno da se nije radilo samo o popratnom efektu događanja u financijskom sektoru. Taj je nedostatak možda mogao ispraviti da je malo više analizirao tehnološki napredak, odnosno analizirao ekonomski rast putem faktora koji mu pridonose. No možda tada njegova priča ne bi bila tako uvjerljiva.

Nadalje, koliko god se Stiglitz trudio biti objektivan i upozoriti na pogreške tijekom Clintonove administracije, ipak je više nego očito da ga predsjednik Bush jako nervira – pokatkad i neopravdano. Pristranost se vidi i u traženju ravnoteže između uloge države i tržišta, pri čemu ipak polaže prevelike nade u državu, odnosno previše kritizira tržišne neuspjehe, a premalo državne. Ipak bi svi naponi lobista bili uzaludni da nisu imali susretljive kongresnike koji su znali odakle dolazi novac kojim se financiraju njihove kampa-

nje. Istina, iznos što ga dužnosnici ubiru kao mito možda i nije velik, ali korupcija ima i velik društveni trošak.

Regulacija na koju se Stiglitz stalno poziva za polit-ekonomiste je samo sredstvo za stvaranje i raspodjelu renti, odnosno regulatori su često “zarobljeni” od onih koje bi trebali regulirati. Kad kaže da će se mjere koje će pogodovati interesnim skupinama, a ne prosječnim građanima donositi tako dugo dok se ne slomi veza između novca i politike, prva će reakcija čitatelja vjerojatno biti: u redu, ali kako? Jednako tako, misao da mora postojati ravnoteža između države i tržišta nije ni revolucionarna niti pomaže nositeljima politike. I, konačno, podnaslov knjige možda nije sasvim prikladan. Ljudska je pohlepa uvijek postojala, teško je suditi o njezinim razmjerima u pojedinim desetljećima. Podnaslov prvog izdanja iz 2003. bio je *A New History of the World's Most Prosperous Decade*, a da su u knjizi bile tablice s konkretnim ekonomskim pokazateljima, naslov ne bi odgo-varao sadržaju. Vjerojatno ga je zato i promijenio.

Usprkos tim kritikama, Stiglitz zaslužuje simpatije, i to zbog nekoliko razloga. Prvo, spreman je izložiti se kritici javnosti i pisati o propustima koji su se događali dok je on bio među nositeljima ekonomske politike. Doduše, malo više samokritičnosti ne bi mu škodilo. Drugo, prihvatio je izazov te napustio sigurno utočište akademskog svijeta kako bi izravno pridonosio budućnosti vlastite zemlje; u cijeloj se knjizi osjeća da ju je napisao netko kome je iskreno stalo do napretka ne samo vlastitih sugrađana nego i cijelog svijeta. Nadalje, Stiglitz je ispravno upozorio javnost na ono što se prečesto zaboravlja – da dužnosnici pri zlouporabi vlasti za privatnu korist ne djeluju sami, odnosno da postoji i druga strana.

Posljednja rečenica knjige glasi: “Možda Amerika, Europa, razvijeni i nerazvijeni svijet mogu zajedno razviti novi oblik globalne demokracije i novu vrstu ekonomske politike – politike koja će zajamčiti novostvoreno blagostanje, blagostanje koje će dijeliti svi građani svijeta.” Lijepo je što profesor Stiglitz nije zaboravio svoje hipijevske korijene te što i dalje želi promijeniti svijet. Nažalost, još nije posve siguran kako, ali ima dobre namjere.

Marijana Bađun